

ПЕДАГОГІЧНА МОДЕЛЬ ПОСЛІДОВНОГО ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

УДК [(331.105.44:005.5):378.046 – 021.068] (043.3)

М. І. Якібчук

1995 рік було проголошено Організацією Об'єднаних Націй роком, присвяченим толерантності. Основою для цього стали такі чинники: етнонаціональні конфлікти; дискримінація стосовно меншин; акти ксенофобії, особливо проти біженців і мігрантів; релігійний екстремізм; насильство та репресії проти інтелігенції й інших осіб, які сповідують свободу думок та їх вираження; нетерпимість з боку політичних рухів та ідеологій; нетерпимість, виражена в маргіналізації і виключенні з товариства уразливих груп або в дискримінації та насильстві проти цих груп. Причиною проголошення року толерантності стали зазначені вище чинники, оскільки вони значною мірою гальмують розвиток демократії, свободи думки, верховенства права в сучасному суспільстві. Тому сьогодні особливо важливим є формування толерантності серед студентів педагогічних вищих навчальних закладів, які в своєму майбутньому є педагогами і вихованцями молоді в дусі гуманізму та соціальної терпимості.

Основою навчання і виховання є педагогічний процес, що за своєю сутністю є комунікативним та гуманістично спрямованим. Тому організація взаємодії між усіма його учасниками за формами і змістом спілкування має відповідати вихідним принципам особистісно-орієнтованого підходу, який повинен ґрунтуватися на переконливій міжособистісній комунікації.

Науковці М. Рожков, Л. Байборода, М. Ковальчук у межах особистісно-орієнтованого підходу загальними засадами педагогіки толерантності визнають принципи суб'єктності, адекватності, індивідуалізації, рефлексивної позиції та створення толерантного середовища [3, с. 9–10]. Ці засади неможливо реалізувати поза суб'єкт-суб'єктними взаєминами [3].

Суб'єктний підхід у формуванні комунікативної толерантності майбутнього педагога базується на рівноправному партнерстві, готовності до взаєморозуміння і взаємоповаги у процесі спілкування та діяльності, морально-естетичній взаємодії. У межах цього підходу Г. Солдатова, Л. Шайгерова й О. Шарова пропонують мульти-культуралістичний, синергійний, альтернативно-етичний та рефлексивний принципи педагогіки толерантності [4].

До окреслених засад суб'єктного підходу, на нашу думку, слід додати принцип полісуб'єктності у навчально-професійній взаємодії. Це узгоджується з концепцією колективного суб'єкта, сутність якої полягає в розвитку групи за характеристиками взаємозв'язку і взаємозалежності, здатності виступати єдиним цілим стосовно інших соціальних об'єктів.

Мета статті – здійснити теоретично-практичний аналіз наукового поняття “толерантність” та її значення для розбудови демократичного суспільства; розробити і практично довести педагогічну модель послідовного формування толерантності у студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

Декларація принципів терпимості, прийнята Генеральною Конференцією ЮНЕСКО в 1995 році, визначає, що “толерантність – це те, що робить можливим досягнення миру та веде від культури війни до культури миру”. У Декларації поняття толерантності визначено як: повага, прийняття і правильне розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та вияву людської індивідуальності, відмова від догматизму, від абсолютизації істини і затвердження норм, установлених у міжнародно-правових актах у галузі прав людини.

Толерантність – не поступка, поблажливість чи потурання, а, перш за все, активне ставлення, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини. Толерантність – привілей сильних і розумних, не тих, хто сумнівається у своїх здібностях просуватися на шляху до істини через діалог та розмаїття думок. Існує думка, що монокультурне (на відміну від полікультурного) суспільство в своїй основі є “деструктивним, патологічним,

веде до маргіналізації, прикордонного, державного продукування законів насильства і жорстокості, дегуманізації соціуму та самого себе” [2]. У монокультурних державах людині не завжди надається можливість інтеграції в різні соціальні спільності. Існує одна, єдино вірна норма з чіткими правилами, ідеологічними установками, стереотипами поведінки. Якщо людина схильна до іншого світогляду, а декларовані товариством “постулати життя” йому є чужими або просто неблизькими, то вона або стає дисидентом, своєрідним “аутсайдером суспільства”, або “переступає” через власні установки і при вдалому збігу обставин благополучно вливається в суспільство як конформіст.

Поняття “толерантність” не є тотожним поняттям “терпіння” або “терплячість”. Якщо терпіння висловлює найчастіше почуття або дію з боку того, хто зазнає біль, насильство або інші форми негативного впливу, то терпимість містить у собі повагу або визнання рівності інших та відмову від домінування або насильства. Толерантність – це властивість відкритості і вільного мислення; особистісна чи суспільна характеристика, яка передбачає усвідомлення того, що світ та соціальне середовище є багатовимірними, а, отже, і погляди на цей світ різні та не можуть і не повинні зводитись до одноманітності або на чиюсь користь [2].

Формування толерантності у студентів вищих педагогічних навчальних закладів має бути практично-орієнтованим та охоплювати практичну площину. У навчально-виховному процесі підготовки це методи діалогу, круглого столу як найбільш ефективні форми навчання. Педагогічна модель формування толерантності досягається шляхом взаєморозуміння суб’єктів навчально-виховного процесу (рис. 1). Отже, йдеться про герменевтичний підхід до формування комунікативної толерантності майбутнього педагога, завдяки якому відкривається можливість апелювати до симпатичного, співчутливого, узгодженого розуміння на основі реалізації взаємопорозуміння, кооперативного і конвенціонального принципів.

Педагогічна модель – розумова система, що імітує чи відображає певні властивості, ознаки, характеристики об’єкта дослідження або принципи його

внутрішньої організації чи функціонування та презентується у вигляді культурної форми, притаманній певній соціокультурній практиці.

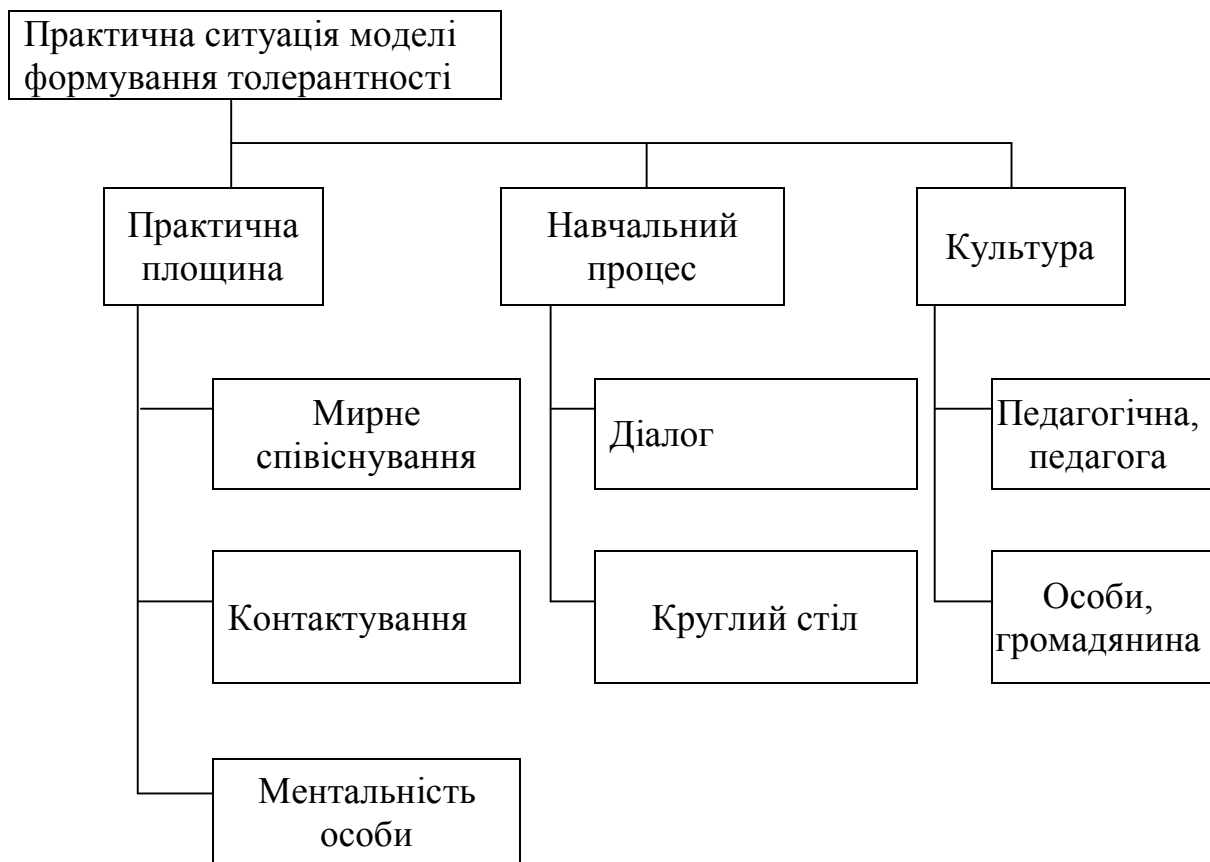

Рис. 1. Фрагмент педагогічної моделі формування толерантності у студентів вищих педагогічних навчальних закладів

У загальноживаному розумінні поняття моделі інтерпретується як деякий матеріальний чи мислено уявний об'єкт. Але, говорячи про педагогічну модель, ми маємо мислити її як виключно мислену систему, яка орієнтується на інтерпретацію в педагогічному просторі. Така система має вибудовуватися з метою імітування чи відображення якихось конкретних властивостей, ознак або характеристик того педагогічного об'єкта (явища), що досліджується. Однак не виключається також і те, що можуть досліджуватися принципи внутрішньої організації чи функціонування педагогічного об'єкта.

Зважаючи на соціокультурну сутність педагогічної діяльності, науково-педагогічні традиції у візуалізації та змістовій інтерпретації структурних складових педагогічних систем і вітчизняну педагогічну практику, педагогічна

модель має подаватись у вигляді певної культурної форми, основні семантичні характеристики якої визначаються залежно від атрибутивних властивостей тієї соціокультурної практики, у межах якої здійснюється педагогічна діяльність.

Методологічне підґрунтя педагогіки толерантності є надзвичайно широким. Його можна екстраполювати на різні види професійної підготовки майбутніх фахівців, у тому числі і на гуманітарну. Це надасть змогу ефективніше реалізувати потенціал окремих дисциплін у поетапному формуванні комунікативної толерантності студентів.

У проєктованій моделі формувати комунікативну толерантність у студентів педагогічних університетів передбачено у процесі вивчення таких гуманітарних дисциплін як “Історія України”, “Основи педагогіки та психології”, “Етика та естетика”, “Релігієзнавство”, “Філософія” і спецкурсу “Тренінг комунікативної толерантності”, оскільки вони є найбільш комунікативно насиченими.

Створюючи модель (див. рис. 1), ми виходили з позиції, що формування толерантності майбутніх педагогів – це модель специфічного педагогічного процесу послідовної, синкретичної, комунікативної зміни її компонентів за їхніми критеріями та педагогічними показниками ефективності (рис. 2).

Рис. 2. Складові педагогічної моделі у педагогічному процесі формування толерантності у студентів вищих педагогічних навчальних закладів

Толерантний підхід, як і толерантна особистість, передбачає, що ті чи інші позиція і погляд є лише одними з багатьох та не можуть містити в собі всі

інші. Ця ситуація не залежить від стану або володіння знаннями, а також і від соціальної та політичної позиції. Власне кажучи, сама природа і проблема толерантності пов'язані з існуванням відмінностей та протиріч, а також з можливістю конфлікту. Але толерантність надає змогу цій можливості не тільки не реалізуватися, але навіть і виявитися. Толерантність не дозволяє реально існувати, таким явищам як: нерівність, змагальність, конфліктність та домінування, які виявляються майже в кожному суспільстві в маніфестних і насильницьких формах [1; 3].

Проблему толерантності можна віднести до виховної проблеми. “Педагогіка співпраці” та “толерантність” – це поняття, без яких неможливі будь-які перетворення в сучасній освітній системі. Можна сказати, що толерантність – це сучасна основа педагогічного спілкування вчителя й учня, викладача та студента. Тому шлях до толерантності і повинен бути зароджений ще в теренах підготовки у вищому педагогічному навчальному закладі у сьогоденного студента, а завтрашнього вчителя. Для того, щоб змінювати інших, необхідно змінити, перш за все, самого себе. Якщо педагог має високий рівень толерантності, то він є впевненим, відкритим, недирективним, доброзичливим у ставленні до учня та студента і виступає в ролі наставника, а у ставленні до колег – у ролі радника.

Характеристика визначення толерантності видозмінюється в Преамбулі Статуту ООН: “... виявляти терпимість та жити разом, у мирі один з одним, як добрі сусіди”. Тут лексема не лише отримує дієвого, соціально активного забарвлення, але й розглядається як умова успішної соціалізації (інтеграції в систему суспільних відносин), яка полягає в умінні жити в гармонії як із собою, так і зі світом людей (мікро- та макросередовища). Гармонія відносин передбачає, перш за все, повагу суб'єктами один одного. Таке смислове навантаження несе визначення “толерантності”, що пропонується в словнику “American Heritage Dictionary”: “толерантність – здатність до визнання або практичного визнання, поваги переконань і дій інших людей”. Утім, мальтійський дослідник Кеннет Уейн робить висновок, що визначення

“толерантності” тут є неповним, оскільки “толерантність – не просто визнання та повага до переконань і дій інших людей, але й визнання та повага самих “інших людей”, які відрізняються від нас. В “інших” визнаються (повинні визнаватися) й окремі індивідууми, й особистості як представники етнічних груп, до яких вони належать”. Для полінаціональної держави це є особливо актуальним, оскільки об’єкт нетерпимості – етноси в цілому і представники конкретних етносів.

У формуванні толерантності у студентів вищих педагогічних навальних закладів відповідно до розробленої моделі педагогічної підготовки можна виокремити такі навчально-виховні етапи: інформаційно-переконувальний, аналітично-інтеріоризувальний, експериментально-практичний та конструктивно-мультиплікаційний.

Інформаційно-переконувальний етап передбачає трансляцію інформації з питань комунікативної толерантності особистості, переконання студентів, що комунікативна толерантність є не лише загальнолюдською цінністю, а й невід’ємним атрибутом їхньої майбутньої професійної діяльності, використання у процесі викладання дисциплін гуманітарного циклу системи педагогічної ініціації та “емоційного зараження” для стимулювання виховання студентами в собі комунікативної толерантності.

Аналітико-інтеріоризувальний етап охоплює аналітичну діяльність студентів під час аудиторних і позааудиторних занять щодо інтеріоризації принципів толерантного спілкування, тобто формування внутрішніх структур людської психіки за рахунок засвоєння культурних норм соціальної діяльності.

Експериментально-практичним етапом передбачено вдосконалення вмінь та навичок толерантної взаємодії студентів на основі розв’язання у процесі навчання комунікативно насичених педагогічних ситуацій, проблемних завдань і виконання вправ.

Конструктивно-мультиплікаційний етап має на меті інтенсифікувати регулятивні вияви толерантності у навчально-професійній взаємодії шляхом “мультиплікування” (примноження) ідей толерантності, терпимих взаємин.

Отже, окреслені етапи формування толерантності у студентів вищих педагогічних навчальних закладів відповідно до розробленої моделі педагогічної підготовки співвідносяться із завданням створення належних умов для формування толерантності майбутніх педагогів, адже від цього залежить ефективність навчально-виховного процесу. Тому актуалізація мотивації, засвоєння знань, набуття вмінь з толерантності у педагогічному навчальному закладі III–IV рівнів акредитації є суттєво важливою та принциповою необхідністю. Формування навичок толерантності має певну етапність, яка вибудовується відповідно до логіки педагогічної моделі організації навчально-виховного процесу у вищому педагогічному навчальному закладі.

Таким чином, педагогічна модель послідовності формування толерантності у студентів вищих педагогічних навчальних закладів – це обставини, що сприяють дії педагогічних закономірностей під впливом певних чинників. У сучасних умовах розвитку суспільства такими чинниками є пріоритети світової, євроінтеграційної і національної політики в галузі освіти та дієві важелі її реалізації, а також об'єктивно виникла чи суб'єктивно створена система педагогічних підходів, принципів, змісту, форм, методів, засобів навчання і виховання, матеріальних та організаційних заходів для досягнення заздалегідь поставленої освітньої мети у конкретній ланці неперервної освіти. У межах розглянутої проблеми окреслений спектр чинників звужується до врахування наявних, виокремлення і створення необхідних та достатніх педагогічних умов для формування комунікативної толерантності майбутніх педагогів у процесі гуманітарної підготовки: 1) збагачення інформації комунікативної толерантності; 2) організація толерантної інтеракції у навчально-професійній взаємодії; 3) створення імітаційного толерантно-комунікативного простору на заняттях спецкурсу “Тренінг комунікативної толерантності”; 4) розробка навчально-методичного комплексу для формування комунікативної толерантності студентів.

Перспективами подальших досліджень автор вважає детальну розробку педагогічної моделі формування толерантності у студентів вищих педагогічних

навчальних закладів з урахуванням системності підготовки, а також розробку системи формування толерантності та її наукове обґрунтування.

Список використаної літератури

1. Клепцова, Е. Ю. Психология и педагогика толерантности / Елена Юрьевна Клепцова. – М. : Академический проект, 2004. – 176 с.

2. Лодатко, Є. О. Педагогічні моделі, педагогічне моделювання і педагогічні вимірювання: that is that? / Є. О. Лодатко // Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології // Вища освіта України: Теоретичний та науково-методичний часопис : у 2-х т. – 2011. – Т. 1. – Вип. 3. – С. 339–344.

3. Рожков, М. И. Воспитание толерантности у школьников : [учебно-методическое пособие] / М. И. Рожков, Л. В. Байбородова, М. А. Ковальчук. – Ярославль : Академия развития, 2003. – 192 с.

4. Солдатова, Г. У. Жить в мире с собой и другими: Тренинг толерантности для подростков / Солдатова Г. У., Щайдерова Л. А., Шарова О. Д. – М. : Генезис, 2000. – 112 с.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Чернуха Н. М.